

Štetne posledice problematičnog kockanja

Maja Denčić*

Ministarstvo pravde, Uprava za izvršenje krivičnih sankcija–Okružni zatvor,
Leskovac, Srbija

U savremenom svetu kockanje predstavlja visokoprofitabilnu industriju zabave u kojoj učestvuje sve veći broj ljudi. Iako većina ljudi kockanje upražnjava kao vid zabave ili rekreacije u slobodno vreme, kod određenog dela populacije kockanje prevazilazi okvire zabave i prerasta u formu problematičnog kockarskog ponašanja sa nizom štetnih posledica. U poslednje četiri decenije na međunarodnom nivou akumulirana je značajna teorijsko-empirijska građa o problematičnom kockanju, njegovim štetnim efektima i posledicama. Nasuprot tome, u Srbiji gotovo da izostaju empirijska iskustva na ovu temu iako smo svedoci da broj dostupnih mesta za kockanje ubrzano raste na nacionalnom nivou. Cilj rada je da se, na temelju naučnih saznanja iz sveta, skrene pažnja javnosti u Srbiji na značaj i potrebu za opsežnijim naučnim istraživanjima problematičnog kockanja i njegovih štetnih posledica i na ovom prostoru. U radu je analizirana dostupna empirijska građa objavljena u periodu između 1984. i 2022. godine na području Australije, Severne Amerike, Azije i Evrope.

KLJUČNE REČI: kockanje / problematično kockanje / štetne posledice / šteta

Uvod

Na međunarodnom nivou je u poslednje četiri decenije akumulirana značajna teorijsko-empirijska građa o kockanju i problematičnom kockanju, njegovim štetnim efektima i posledicama. Nasuprot tome, na nacionalnom nivou gotovo da izostaju empirijska iskustva na ovu temu, iako smo svedoci da u Srbiji broj dostupnih mesta za kockanje ubrzano raste. Osnovni cilj rada je da se na temelju naučnih saznanja iz sveta skrene pažnja javnosti u Srbiji na značaj i potrebu proučavanja problematičnog kockanja i njegovih štetnih posledica i na ovom prostoru. U tu svrhu pregledana je i analizirana dostupna empirijska građa objavljena u periodu između 1984. i 2022. godine na području Australije, Severne Amerike, Azije i Evrope.

---

* Korespodencija: majadencic82@gmail.com

Uopšteno, kockanje se određuje kao ulaganje novca ili nečega vrednog na neizvesne događaje koji mogu rezultirati većim ili povoljnijim ishodom (Abbot et al., 2015; Kuoppämäki et al., 2014). Reč je o fenomenu sa dugom istorijom koji je do 80-ih godina XX veka nosio epitet nemoralne i/ili nezakonite aktivnosti u zavisnosti od kulture i društva (Abbot et al., 2015). Međutim, poslednjih nekoliko decenija, kao rezultat društvenih, političkih, ekonomskih uticaja i tehnološkog napretka, kockanje postaje deo ljudske svakodnevnice, popularna i u većini država legalizovana aktivnost (Gainsbury & Blaszczynski, 2012). Interesi država da kroz oporezivanje kockarskih usluga povećaju prihode i/ili reše deficite u nacionalnim budžetima odigrali su značajnu ulogu u širenju legalnog i komercijalnog kockanja (Hodgins & Petry, 2016). Zahvaljujući liberalizaciji zakona i politike, kockanje se široj javnosti promovise kao oblik zabave ili rekreativna aktivnost sa ekonomskim i društvenim benefitima (Abbot et al., 2018). Danas legalno i komercijalno kockanje predstavlja svojevrsnu i visokoprofitabilnu industriju zabave vrednu više milijardi dolara čije tržište pokazuje stalnu tendenciju rasta zahvaljujući inovativnim tehnologijama (Gainsbury & Blaszczynski, 2012; Phillips et al., 2013). Tehnološki napredak i digitalizacija su pored unapređenja tradicionalnih oblika kockanja u kazinima, kladionicama, bingo salama, pabovima i klubovima, omogućile kockanje putem interneta i digitalnih uređaja (Gainsbury & Blaszczynski, 2012; Zhao et al., 2018), što je dodatno proširilo mrežu pružanja kockarskih usluga. Kolika je ekonomska dobit od legalnog kockanja najbolje ilustruje podatak da je globalna kockarska industrija tokom 2020. godine ostvarila prihod od 711,4 milijardi dolara (Report Linker, 2022). Pored toga, zagovornici legalnog kockanja ističu i niz drugih društvenih benefita poput smanjenja tržišta ilegalnog kockanja, jačanja lokalnih ekonomija, razvoja turizma i povećanja zaposlenosti stanovništva (Arthur et al., 2014; Grinols, 2011; Milošević, 2020). Međutim, u svetlu dosadašnjih empirijskih rezultata ukupne ekonomske i društvene dobiti i troškovi od legalizacije i ekspanzije kockanja su pomešani (Globan et al., 2021; Williams et al., 2012)

Sa druge strane, ekspanzija pružanja legalnih kockarskih usluga povezana je sa porastom stope učešća u kockanju širom sveta (Williams et al. 2012). O popularnosti kockanja u različitim regionama sveta svedoče rezultati epidemioloških istraživanja. U zavisnosti od godine istraživanja, korišćenih uzoraka, metodologije i mernih instrumenata zabeležene su varijacije opšte prevalencije na među kontinentalnim, među državnim i državnim nivoima (Calado & Griffiths, 2016; Wardle et al., 2011; Williams et al., 2012). Na primer, u Engleskoj 73% populacije starije od 16 godina se kockalo najmanje jednom godišnje (Wardle et al., 2011). Prema rezultatima istraživanja Nacionalnog instituta za zdravlje i dobrobit u Finskoj, 78% populacije starije od 15 do 74 godina je učestvovalo u nekoj kockarskoj aktivnosti tokom proteklih 12 meseci od kojih je 34% upražnjavalo kockanje najmanje jednom nedeljno (Turja et al. 2011, citirano kod Kuoppämäki et al., 2014). U zavisnosti od područja, opšta prevalenca kockanja u Kanadi kreće se između 66,6% (Kairouz et al., 2014) i 82,9% (Williams & Volberg, 2013), dok u Australiji varira između 63,9% i 70% (Dowling et al., 2016a; Howe et al., 2019). Za period od

2011. do 2013. godine 76,9% Amerikanca je učestvovalo u kockanju tokom protekle godine (Welte et al., 2015). Prijavljena doživotna prevalenca u državi Goi (Indija) je 49,9%, odnosno 45,4% u proteklih 12 meseci (Bhatia et al., 2019). Da je kockanje rasprostranjen fenomen i na ovim prostorima saznaje se iz ograničene empirijske građe. Na primer, u Hrvatskoj 60% stanovništva starosti od 15 do 65 godine je učestvovalo u kockanju barem jednom tokom života (Glavak-Tkalić et al., 2017), dok je u Bosni i Hercegovini oko 50% odraslih upražnjavalo neku kockarsku aktivnost (Gfk BiH, 2007, citirano kod Skoko et al., 2015). Rezultati istraživanja grupe autora (Terzić-Šupić et al., 2019) pokazuju da doživotna prevalenca kockanja u Srbiji iznosi 60% u populaciji starosti između 18 i 64 godina. Posebno su zabrinjavajuća saznanja da kockanje predstavlja primamljivu aktivnost za populaciju mladih, uprkos činjenici da je kockanje maloletnika u većini država zakonom zabranjeno (Ricijaš et al., 2015). Široki pregled istraživanja Volberga i sar. (Volberg et al., 2010) za period od 1988. do 2010. godine ukazuje da je na području Severne Amerike, Evrope i Australije između 20% i 90% mladih učestvovalo u kockanju. U Hrvatskoj 72,9% srednjoškolaca je najmanje jednom u životu učestvovalo u legalnim kockarskim igrama, dok čak 20% redovno upražnjava sportsko kladenje (Ricijaš et al., 2016). Prema rezultatima istraživanja iz 2004. godine u Srbiji je 33% mladih upražnjavalo neku od kockarskih aktivnosti (Jugović, 2004).

Iako epidemiološka istraživanja dosledno izveštavaju o visokim procentima učesnika u kockanju za većinu pojedinaca kockanje predstavlja opuštajuću aktivnost i oblik zabave u slobodno vreme (Adolphe et al., 2019; Gainsbury & Blaszczynski, 2012). Međutim, kod određenog dela populacije kockanje prevazilazi okvire zabave, prerasta u formu problematičnog kockarskog ponašanja (epizodičnog ili hroničnog karaktera) i rezultira brojnim štetnim posledicama. Štetni efekti i posledice problematičnog kockanja registruju se u različitim domenima individualnog i socijalnog funkcionisanja (Gainsbury & Blaszczynski, 2012; Langham et al., 2016). Na međunarodnom nivou prevalenca problematičnog kockanja u opštoj populaciji se kreće od 01% do 7,6% sa prosečnom standardizovanom stopom od 2,3 % (Calado & Griffiths, 2016; Williams et al., 2012). Velika meta-analiza Viliamsa i saradnika (Williams et al., 2012), zasnovana na pregledu i analizi 222 istraživanja, utvrdila je najnižu standardizovanu stopu problematičnog kockanja na teritoriji Evrope 0,5% (Danska), dok je najviša stopa zabeležena na teritoriji Azije 7,6% (Kina). Prema sistemskom pregledu 92 istraživanja izvršenih u periodu od 2000. do 2015. godine na teritoriji Evrope, najviša prevalenca problematičnog kockanja zabeležena je u Estoniji 6,5% (2007), a najniža u Danskoj 0,7% (2009) (Calado & Griffiths, 2016). U zemljama u okruženju i Srbiji prijavljene stope problematičnog kockanja se kreću u sledećem rasponu: u Hrvatskoj između 2,2% i 2,9% (Glavak-Tkalić et al., 2017), u Sloveniji između 1,45% i 0,46% (Marković, 2010, citirano kod Calado & Griffiths, 2016), dok je stopa prevalencije problematičnog kockanja u Srbiji prijavljena u rasponu od 0,5% i 3,1% (Terzić-Šupić et al., 2019). Pored toga, istraživanja vršena u posebnim populacionim uzorcima kao što su adolescenti i prestupnici dosledno izveštavaju o znatno većim stopama problematičnog kockanja

u odnosu na opštu populaciju. Na primer, stopa problematičnog kockanja kod adolescenata u inostranim istraživanjima se kreće između 4% i 8% (Dodig, 2013), dok je u populaciji prestupnika utvrđeno da između 5,9% i 73% prestupnika oba pola ispunjava dijagnostičke kriterijume za neku formu problematičnog kockanja (Banks et al., 2020).

Međutim, istraživanja stope prevalence ne uključuju u potpunosti sve nivoe i vrste štetnih posledica koje doživljavaju problematični kockari i njihovo uže i šire okruženje. Da bi smo razmotrili štetne posledice problematičnog kockanja neophodno je da, prvenstveno, ukažemo na neka različita konceptualna određenja samog pojma problematičnog kockanja.

Konceptualna pozadina problematičnog kockanja

Problematično kockanje u osnovi predstavlja kompromitujuće ponašanje koje nije jednostavno definisati iz najmanje dva razloga. Prvi razlog jeste upotreba različitih termina koji se u literaturi koriste za njegovo opisivanje, na primer: „rizično“, „problematično“, „patološko“, „kompulzivno“, „zavisno“, „prekomerno“, „neuređeno“, „nivo 2“ i „nivo 3“, „u tranziciji“, „degenerisano“ i „potencijalno patološko“ kockanje (Abbot et al., 2015; The Ministerial Council on Gambling, 2005), a koji se često preklapaju u kategorijskom smislu (npr. pojam kompulzivnog, pojam patološkog i pojam zavisnog kockanja odnose se na isti stepen težine kockarskog ponašanja). Drugi razlog jesu različita konceptualna shvatanja problematičnog kockanja u okviru kojih se ovaj fenomen tumači. Problematično kockanje se najčešće određuje kao medicinski problem/problem mentalnog zdravlja, ali i kao bihevioralni problem na kontinuumu kockarskog ponašanja, problem ekonomske aktivnosti, problem izražen kroz štetne posledice po pojedinca i druge i sl. (Karikari, 2013).

Perspektiva mentalnog zdravlja (medicinski model ili model zavisnosti) je trenutno dominantna teorijska paradigma u objašnjavanju problematičnog kockanja (National Research Council, 1999) i široko je prihvaćena od strane kliničara i istraživača kako u svrhu dijagnostike, tako i u svrhu istraživanja i kreiranja javnih politika. Ovo gledište dobilo je podršku u okviru Američkog udruženja psihijatarata za dijagnostiku i statistiku poremećaja (DSM), koje je patološko kockanje prvi put prepoznalo kao psihijatrijski entitet u okviru DSM-3 klasifikacije i svrstalo ga u kategoriju poremećaja impulsa. U poslednjem petom izdanju DSM priručnika, kockanje je svrstano u kategoriju zavisnosti i srodnih poremećaja sa dijagnostičkim kriterijumima sličnim kao kod zavisnosti od hemijskih supstanci (Đukanović & Knežević-Tasić, 2015). U okviru ove perspektive štetne posledice prepoznaju se kao simptomi prekomernog kockanja. Prepoznati simptomi su inkorporirani u dijagnostičke indikatore na osnovu kojih se utvrđuju prisutvo odnosno odsustvo problematičnog kockarskog ponašanja. Iz dijagnostičkog ugla, DSM-5 priručnika, patološko ili kompulzivno kockanje su najekstremniji oblici kockarskog ponašanja

(Abbot et al., 2015; Reilly & Smith, 2013). Pod patološkim kockanjem podrazumeva se uporno i ponavljajuće kockarsko ponašanje koje je izraženo kroz pet ili više simptoma, odnosno dijagnostičkih kriterijuma, dok problematično kockanje predstavlja subkliničku formu ponašanja izraženu kroz manji broj dijagnostičkih kriterijuma (Rash & Petry, 2014).

Perspektiva kontinuuma kockanje percipira kao ponašanje koje se javlja na različitim nivoima učešća sa pratećim negativnim posledicama (Dickerson et al., 1997, citirano kod Karikari, 2013). Ova perspektiva obuhvata širok spektar kockarskog ponašanja od rekreativnog, preko rizičnog i problematičnog do patološkog (Ashley & Boehlke, 2012). Prema Nacionalnom istraživačkom savetu (National Research Council, 1999) kockarsko ponašanje je dinamično i kao takvo pokazuje tendenciju modifikacije iz jednog u drugi oblik. Abot i saradnici (Abbot et al., 2015), rekreativno kockarsko ponašanje opisuju kao ponašanje niskog rizika, koje je odgovorno i služi u svrhu zabave ili razonode pojedinca. Kod rizičnog kockarskog ponašanja, kockanje predstavlja najčešći oblik zabave pojedinca u slobodno vreme sa unapred ukalkulisanim mogućim gubicima. Za razliku od rizičnog, problematično kockarsko ponašanje karakteriše preokupacija kockanjem u slobodno vreme, poteškoće u limitiranju uloga i vremena utrošenog na kockarske aktivnosti, želja da se izgubljeni ulogi povrate, kao i pojava štetnih posledica (Abbot et al., 2004). Patološko kockarsko ponašanje karakteriše: kompulzivna potreba pojedinca za upražnjavanjem kockarskih aktivnosti bez ikakvih limita u pogledu uloženg i izgubljenog novca ili drugih vrednosti, sticanje tolerancije i odsustvo kontrole nad kockarskim ponašanjem, apstinencijalni simptomi kod pokušaja zaustavljanja i štetne posledice u gotovo svim životnim domenima (Kron, 2000). Osnovne razlike među navedenim oblicima ogledaju se u frekvenci i intenzitetu upražnjavanja kockarske aktivnosti, stepenu kontrole nad samom aktivnošću, kao i posledicama koje iz toga proizilaze (The Ministerial Council on Gambling, 2005).

Perspektiva ekonomske aktivnosti problematično kockanje određuje kao okolnosti u okviru kojih pojedinac na kockanje troši značajno veće iznose novca u odnosu na svoje realne ekonomske mogućnosti (Blaszczynski et al. 1997, citirano kod Karikari, 2013). U okviru ove perspektive problematično kockanje se posmatra kroz prizmu finasijskih poteškoća koje nastaju kao posledica prekomernog trošenja sredstava na kockarske aktivnosti, a iz kojih se zatim generišu druge štetne posledice.

Ekološka perspektiva problematičnog kockanja temelji se na osnovnim postulatima Bronfenbrennerovog ekološkog modela koji karakterišu četiri različita dinamička i međupovezana sistema: mikrosistem, mezosistem, egzosistem i makrosistem. Mikrosistem je nivo najbliži osobi i uključuje ponašanje, uloge i odnose karakteristične za svakodnevni kontekst delovanja pojedinca. Ovaj sistem daje matricu za procese koji utiču na psihosocijalno funkcionisanje i promene ponašanja pojedinca. Mezosistem se sastoji od veza između različitih mikrosistema u životu osobe u kojima pojedinac aktivno učestvuje (npr. porodica i radno mesto).

Egzosistem uključuje okruženja u kojima pojedinac ne učestvuje na direktan način, već na indirektan način utiče na funkcionisanje okoline (npr. partnerovo radno mesto), dok makrosistem obuhvata sve faktore povezane sa kulturom i istorijsko-kulturnim trenutkom u okviru kojih pojedinac postoji i deluje. Da bi sistem bio funkcionalan neophodno je da postoji ravnoteža između podistema (Crawford, 2020). Međutim, sredina u kojoj pojedinac živi predstavlja važan faktor kockanja. Među najuticajnijim faktorima sredine izdvajaju se prvenstveno brojnost i dostupnost kockarnica, loši materijalni i ekonomski uslovi, disfunkcionalnost porodičnog okruženja, kulturna vulnerabilnost (Milošević, 2020), a koji mogu vršiti određene psihosocijalne pritiske na pojedinca zbog kojih se on može uključiti u kockarske aktivnosti i razviti problem prekomernog kockanja. Efekti problematičnog kockanja koji prvenstveno pogađaju samog kockara dovode do niza poremećaja u funkcionisanju na nivou mikro i mezosistema. Poremećaji na ovim nivima dalje stvaraju povratni efekat koji utiče na funkcionisanje ostalih podistema. Preciznije, štetni efekti problematičnog kockanja mogu imati takav potencijal da se šire izvan pojedinačnog kockara utičući na njegova neposredna socijalna okruženja, a indirektno i na društvo u celini (Langham et al., 2016).

Različita konceptualna određena problematičnog kockanja jasno ukazuju na složenost i multidimenzionalnost ovog fenomena koji po svojoj prirodi i štetnim posledicama prevazilazi koncept psihijatrijskog entiteta i patologije pojedinca. Sažimajući zajedničke elemente različitih određenja problematičnog kockanja, Ministarski savet za kockanje u Australiji naglašava da su osnovne karakteristike problematičnog kockanja poteškoće u ograničavanju novca i vremena, zatim štetne posledice koje iz toga proizilaze, a koje pogađaju pojedinca, druge i zajednicu (The Ministerial Council on Gambling 2005).

Štetne posledice problematičnog kockanja

Pregled rezultata inostranih istraživanja

Štetne posledice u osnovi predstavljaju negativne efekte koje problematično kockanje proizvodi po kockara i druge. Literatura ukazuje da su štetni efekti problematičnog kockanja difuzni, dalekosežni i da se mogu registrovati u različitim domenima psihosocijalnog funkcionisanja. Zbog njihove brojnosti i difuznosti u literaturi se sve više praktikuje upotreba pojma štete. Iako među istraživačima ne postoji saglasnost po pitanju definisanja pojma štete, generalno je prihvaćeno stanovište da problematično kockanje utiče na zdravlje, socijalno i ekonomsko blagostanje kockara i pogođenih drugih (Banks et al., 2018; Gainsbury et al., 2012; Li et al., 2017; Langham et al., 2016). Jedna od ponuđenih definicija štete u vezi sa kockanjem glasi: „*svaka početna ili pogoršana štetna posledica zbog angažovanja u kockanju koja dovodi do pogoršanja zdravlja, blagostanja pojedinca, porodične jedinice, zajednice ili populacije*“ (Langham et al., 2016, str. 23). Ova definicija

proširuje istraživački fokus štetnih posledica problematičnog kockanja sa pojedinca na pogođene druge, ali i na štete koje neposredno ne ukazuju na kockanje kao njihov izvor. U literaturi se izdvaja nekoliko kategorija štetnih posledica/šteta: finansijske; emocionalni i psihološki stres; štete po fizičko zdravlje; smanjeni učinak na poslu ili školovanju; kulturalna šteta; životni tok i međugeneracijska šteta; prekid odnosa, sukob i raspad i kriminalne aktivnosti (Langham et al., 2016). U nastavku ćemo ukazati na rezultate inostranih istraživanja koja su se bavila štetama prvog i drugog reda problematičnog kockanja iz razloga jer se iz njih generišu indirektni štetni efekti i štete na nivou zajednice i društva.

Finasijske posledice problematičnog kockanja

Šteta prvog reda

Finasijske ili ekonomske posledice problematičnog kockanja se prve uočavaju. One prvenstveno pogađaju pojedinca sa problemom kockanja, kao i druge bliske osobe iz neposrednog okruženja kockara, zbog čega se označavaju kao štete prvog reda. Istraživanja su pokazala da kockanje jedne osobe utiče na 6 do 8 osoba iz njenog neposrednog okruženja (Goodwin et al., 2017; Kalischuk et al., 2006). Problematično kockanje prvenstveno podriiva finansijsku sigurnost pojedinca i njegove porodice, slabi međusobno poverenje i utiče na kvalitet bračnog i porodičnog života (Gainsbury & Blaszczynski, 2012). Štetni efekti problematičnog kockanja na ekonomsku sigurnost kockara i njegove porodice su ciklični i dugoročni (Mathews & Volberg, 2013). Najčešće se manifestuju kroz oslabljenu platežnu moć, nemogućnost štednje, smanjenje potrošnje, angažovanje na dodatnim poslovima, zalaganje stvari i predmeta od vrednosti, pozajmice i odlaganje servisiranja redovnih troškova života (Banks et al., 2018; Langham et al., 2016).

Prema istraživanju (Dowling et al., 2016b) na uzorku od 212 problematičnih kockara koji traže lečenje u Australiji utvrđeno je da kockanje umanjuje kućni budžet, narušava psihofizičko zdravlje i porodične relacije i utiče na međusobno poverenje. Više od polovine učesnika (54,7%) ukazalo je na značajne neplaćene dugove, finansijsku deprivaciju, porodične konflikte oko novca i primoranost da novčanu podršku traže od drugih članova porodice ili socijalnih službi, dok je 18,4% je pretrpelo ozbiljno narušavanje porodičnih relacija sa intimnim partnerima, decom i roditeljima. U ovom istraživanju gubitak poverenja članova porodice prijavilo je 15,4% učesnika (Dowling et al., 2016b).

Benks i saradnici (Banks et al., 2018) su analizirajući rezultate za 222 učesnika on-lajn ankete utvrdili da je 93% učesnika prijavilo finansijsku nesigurnost, 89% oslabljenu platežnu moć, a 88% smanjenje štednje. Dalje, rezultati su pokazali da je 41% učesnika zalagalo vrednosne predmete ili druge stvari, 44% je pronalazilo dodatno zaposlenje zbog umanjenja kućnog budžeta, 56% je kasnilo sa servisiranjem troškova života, 23% je izveštavalo o gubitku velikog dela imovine i

primoranosti da dodatnu novčanu pomoć traže od drugih ili socijalnih službi, dok je 12% prijavilo bankrot (Banks et al., 2018). U drugim istraživanjima bankrot je uočen kao najteži oblik doživljene finansijske štete karakterističan i za pojedince i za pogođenu porodicu (Grant et al., 2010; Li et al., 2017).

Efekti problematičnog kockanja na kvalitet bračnog i porodičnog života

Efekti problematičnog kockanja na kvalitet bračnog i porodičnog života su najčešće posmatrani kroz prizmu finansijske štete izraženu kroz finansijsku napetost, nesigurnost i neplaćene račune (Langham et al., 2016). Istraživanja ukazuju da članovi porodice u najvećem broju slučajeva prijavljuju emocionalni stres, narušavanje odnosa sa kockarom ili drugima, negativan uticaj na njihov društveni život, finansijske poteškoće koje su praćene smanjenom radnom sposobnošću i psihofizičkim problemima (Banks et al., 2018; Dowling et al., 2016b; Li et al., 2017). Stigma i osećaj stida zbog neplaćenih računa i nagomilanih dugova mogu biti traumatični u intimnim i porodičnim relacijama, a praćeni su osećanjima besa i ogorčenosti, kao i stanjima anksioznosti, depresije i intenzivne brige u pogledu budućnosti. Pored toga, negativna osećanja koja proizilaze iz finansijskih problema dovode do disfunkcionalnosti u vezi ili porodici, inverzije porodičnih uloga, zanemarivanja obaveza i odgovornosti i socijalne isključenosti porodice (Black et al., 2012; Langham et al., 2016; Li et al., 2017; Mathews & Volberg, 2013).

Prema rezultatima kvalitativnog istraživanja u Finskoj (Järvinen-Tassopoulos, 2020), intimni partneri su ukazali na ambivalentna osećanja prema partneru sa problemom kockanja. Takva osećanja su dovela do različitih ishoda od pružanja šanse partnerima u cilju očuvanja porodica do raskida i razvoda usled brige za ekonomsku sigurnost i blagostanje sebe i svoje dece (Järvinen-Tassopoulos, 2020). Pojedini istraživači su primetili da teret finansijskih i emocionalnih stresova sa kojima se suočavaju intimni partneri i ostali članovi porodice kockara mogu imati produženi efekat i trajati godinama nakon što je kockar počeo da se suzdržava od upražnjavanja kockarskih aktivnosti (Ciarrocchi & Reinert, 1993). Takvi efekti se delimično pripisuju nedostatku ili gubitku poverenja u međusobnim odnosima (Lee, 2002).

Gubitak poverenja, konflikti i nasilje u porodici su najčešće povezani sa razvodom i raspadom porodica (Black et al., 2012; Hing et al., 2020). U intimnim odnosima i porodicima u kojima su prisutni rodno zasnovani obrasci funkcionisanja, problematično kockanje može pogoršati položaj žena i intenzivirati nasilje. Obrazac nasilja često počinje ljutnjom i svađama zbog kockanja, praćen povećanim verbalnim, emocionalnim i ekonomskim zlostavljanjem, a u krajnjoj instanci može dovesti do fizičkog i seksualnog nasilja (Hing et al., 2020). Međutim, postoje dokazi koji sugerišu da je nasilje u porodici i intimnim vezama recipročno. Na primer, rezultati meta-analize su pokazali da je 38,1% problematičnih kockara iskusilo fizičko nasilje intimnog partnera, 36,5% su bili izvršioци fizičkog partnerskog

nasilja, dok je prevalenca problematičnog kockanja kod izvršioca međupartnerskog nasilja iznosila 11,3% (Dowling et al., 2014). Analiza podataka iz velike studije o prevalenci problematičnog kockanja i nasilja u porodici širom Australije i Hong Konga, utvrdila je da je 52,5% australijskih učesnika prijavilo neki oblik nasilja u porodici u poslednjih 12 meseci, 20% je prijavilo viktimizaciju, 10,8% izvršenje, a 21,6% je prijavilo i viktimizaciju i izvršenje nasilja u porodici. Rezultati sugerišu da je veća verovatnoća da će se nasilje u porodici dogoditi kao reakcija na akumulirani bes i nepoverenje, dok je viktimizacija rezultat ljutnje kockara izazvane frustracijom zbog kockarskih gubitaka ili dugova. U ovom istraživanju žene su češće bile samo žrtve, dok su se sadašnji/bivši partneri i roditelji češće javljali u svojstvu i izvršioca i žrtava porodičnog nasilja (Saomi et al., 2013).

Efekti problematičnog kockanja na psihofizičko zdravlje, radnu sposobnost i rizik od nastanka međugeneracijske štete

Kumulativni efekat ponovljenih finasijskih i emocionalnih stresova izaziva narušavanje psihofizičkog zdravlja kako samog kockara, tako i članova porodice, ujedno povećavajući rizik od gubitka radne produktivnosti i nastajanja međugeneracijske štete (Langham et al., 2016). Istraživanje (Chan et al., 2016) sprovedeno u Kini na uzorku od ukupno 103 člana porodice pokazalo je da su učesnici uglavnom bili partneri ili bivši partneri kockara sa niskim primanjima ili bez njih. Veliki deo učesnika prijavio je umeren do visok distress (72,6%), loše do dobro opšte zdravlje (60,2%) i loš ili nejasno definisan kvalitet života (ni loš/nij dobar) (61,1%). Li i saradnici (Li et al., 2017) su utvrdili da su poremećaji sna zbog brige, stresa i depresije rani indikatori štetnih posledica po zdravlje kockara i članova porodice. Takođe, osećaj bezvrednosti, neuspeha, povlačenje i pojačana vulnerabilnost su najekstremnije štetne posledice u domenu emocionalnog i psihološkog funkcionisanja kockara, ali i drugih osoba povezanih sa njima (Li et al., 2017). Istraživanja su potvrdila i druge štetne posledice problematičnog kockanja po psihofizičko zdravlje od učestalih glavobolja, hipertenzije, gubitka apetita i prejedanja, povećane upotrebe cigareta i alkohola, preko grubog zanemarivanja lične higijene i prostorija doma, do samopovređivanja, pokušaja suicida i suicida (Banks et al., 2018).

Smanjenje i gubitak radne produktivnosti manifestuje se kroz gubitak koncentracije usled stresa, anksioznosti i depresije, za problematične kockare i upražnjavanjem kockarskih aktivnosti u radno vreme, zatim kroz konflikte sa kolegama, kašnjenje i izostajanje sa posla/nastave, a u krajnjoj instanci prestankom radnog odnosa, odnosno školovanja (Gainsbury et al., 2012; Banks et al., 2018). Primera radi, oko 40% problematičnih kockara je izvestilo da je kockanje uticalo na njihovu radnu produktivnost, 61% je izostajalo sa posla da bi upražnjavalo kockarske aktivnosti, dok je 43% problematičnih kockara prijavilo smanjeni radni učinak usled umora i gubitka koncentracije (Latvala et al., 2019). Prema analizi

podataka (Banks et al., 2018) članovi porodice su u najvećem broju slučajeva prijavili umanjeni radni/školski učinak (76%), kašnjenje (55%), izostajanje sa posla/nastave zbog problema člana porodice koji se kocka (50%), konflikte sa kolegama (18%), dok je 10% ostalo bez posla, a 6% je napustilo školovanje.

Dalje, dokazi sugeriraju da su deca probematičnih kockara u većem riziku da tokom života dožive probleme sa kockanjem ili da se upuste u rizična ponašanja koja utiču na njihovo zdravlje kao što su konzumiranje duvana, alkohola i droga (Dowling, 2014; Jacobs et al., 1989, citirano kod Li et al., 2017). Konkretno, kod dece čiji su očevi problematični kockari rizik za razvoj problematičnog kockanja je od 11 do 14 puta veći u odnosu na decu čiji očevi ne kockaju, odnosno 7 do 11 puta za decu čije su majke problematični kockari (Dowling et al., 2010, citirano kod Dowling, 2014). Hings i saradnici (Hings et al., 2022) su prijavili međugeneracijsku štetu od 11,3% za oba roditelja i 6,3% za decu. Pored toga, deca problematičnih kockara doživljavaju i druge štetne posledice izražene kroz različite oblike maltretiranja od zanemarivanja, oštrog kažnjavanja do fizičkog zlostavljanja (Black et al., 2012; Lane et al., 2016). Međutim, valjalo bi istaći da su prediktorska istraživanja utvrdila da je povezanost između problematičnog kockanja i emocionalnog, fizičkog i/ili seksualnog zlostavljanja dece posredovana poremećajem mentalnog zdravlja i/ili drugim poremećajima zavisnosti problematičnih kockara (Lane et al., 2016). Ovi rezultati sugeriraju da problematično kockanje ne izaziva stavove ili ponašanja koja podržavaju nasilje, već da problematično kockanje ima funkciju doprinosećeg faktora u eskalaciji nasilja. Sa druge strane, pojedina istraživanja pokazuju da mali broj članova porodice prijavljuje zanemarivanje dece kao posledicu kockanja partnera na šta ukazuju rezultati da je drugi roditelj u 18% slučajeva zanemario potrebe svoje dece, dok je 5% ostavilo decu bez nadzora (Banks et al., 2018).

Kriminalna aktivnost problematičnih kockara

Šteta drugog reda

Na individualnom nivou još jedna registrovana štetna posledica problematičnog kockanja je i kriminalna aktivnost kockara. Nasuprot tome, malo je empirijskih dokaza da se štetni efekti problematičnog kockanja manifestuju kroz kriminalne aktivnosti članova porodice ili drugih bliskih lica kockara. Na primer, u istraživanju Benksa i saradnika (Banks et al., 2018) samo je 7% članova porodice priznalo da se bavilo sitnom krađom ili nezakonitim radnjama na štetu drugih, 4% je uzelo tuđi novac bez pitanja, 3% je osećalo potrebu da izvrši nezakonitu radnju kako bi pomoglo članu porodice sa problemom kockanja, dok je 1% uhapšeno zbog nebezbedne vožnje.

Iz teorijskog ugla kriminalna aktivnost problematičnih kockara se posmatra kao šteta drugog reda koja se generiše iz već nastalih finansijskih i psiholoških šteta na

nivou pojedinca (Langham et al., 2016). Preciznije, kada se iscrpe legalni finansijski izvori za kockanje pojedinac postaje anksiozan i depresivan što smanjuje sposobnost racionalnog rasuđivanja (Arthur et al., 2014). To može uticati na odluku pojedinca da na nezakonit način, vršenjem krivičnih dela, nadoknadi finansijske gubitke, otplati dug ili stekne materijalno-finansijska sredstva za dalje održavanje kockarskog ponašanja (Lesieur & Custer, 1984). Veza između problematičnog kockanja i kriminalnih aktivnosti je dobro dokumentovana i istraživanja su pokazala da veliki udeo problematičnih kockara izvrši neku kriminalnu radnju. U najvećem broju slučajeva reč je o finansijski motivisanim krivičnim delima (Adolphe, 2018; Emshoff, 2008; Folino & Abait, 2009).

Američko reprezentativno istraživanje o ponašanju, stavovima i srodnim faktorima u vezi sa kockanjem među 2.417 odraslih iz 100 zajednica, otkrilo je da su patološki kockari imali veće stope hapšenja i zatvaranja od srednjerizičnih i niskorizičnih kockara. Trećina problematičnih kockara je uhapšeno od kojih je 23% patoloških kockara zatvoreno naspram 13% srednjerizičnih i niskorizičnih (NORC, 1999).

Majer i Štadler (Meyer & Stadler, 1999) su u komparativnoj analizi, koja je koristila upitnik za procenu različitih varijabli (društvena privrženost, ličnost, patološko kockanje i kriminalno ponašanje) na uzorku od 300 patoloških kockara na lečenju i 274 srednjerizičnih i niskorizičnih kockara iz zajednice u Nemačkoj, utvrdili da je 89,3% patoloških kockara počinilo najmanje jedno krivično delo tokom svog života u poređenju sa 51,8% iz druge grupe, od kojih je 59,3% priznalo da su počinili krivično delo u poslednjih 12 meseci naspram 22,3%. Pored toga, 35,3% patoloških kockara je izjavilo da je najčešće novac za kockanje pribavljalo vršenjem nezakonitih radnji, u poređenju sa 8,2% iz uporedne grupe. U 37,7% slučajeva izvršeno je krivično delo prevare (Meyer & Stadler, 1999).

Krofts (Crofts, 2002) je analizirala 2.779 predmeta koje su vodili lokalni i okružni sudovi u Novom Južnom Velsu (Australija) između 1995. i 1999. godine. Analiza je obuhvatala različite delikte: prevaru (sticanje finansijske koristi obmanom, lažiranje podataka sa namerom da se dobije novac i izdavanje čekova bez pokrića); krađe (krađe od strane službenika, krađe iz stambenih kuća i krađe motornih vozila); pljačke, zatim napad i kršenje naloga uhapšenih za nasilje u porodici. Identifikovano je ukupno 105 slučajeva (4%) koji su bili povezani sa kockanjem od kojih je 63 uključeno u konačnu analizu. Utvrđeno je da je 76% izvršenih nezakonitih radnji uključivalo krivično delo prevare izvršeno od strane službenika lažiranjem podataka ili izdavanjem čekova bez pokrića, dok je ukupno 27 slučajeva krađe bilo povezano sa kockanjem.

Arthur i saradnici (Arthur et al., 2014) su analizirali podatke iz četiri različita izvora. Jedan od izvora obuhvatao je ukupno 348 policijskih izveštaja o incidentima u vezi sa kockanjem. U okviru ovog izvora identifikovano je ukupno 62 slučajeva u kojima se krivično delo moglo povezati sa problematičnim kockanjem. Rezultati su

pokazali da je 33,9% slučajeva uključivalo nasilje u porodici zbog kockanja, dok je 29% bilo umešano u različite vidove prevare (od neplaćanja računa taksi vožnje nakon napuštanja kazina do dobijanja novca na prevaru od poslodavca za održavanje kockarskih navika). U 27,4% slučajeva utvrđena je krađa ispod 5.000 dolara i u 8,1% utvrđene su krađe preko 5.000 dolara. Krađe su najčešće izvršene od poslodavaca i u cilju daljeg održavanja kockarskih navika.

Binde i saradnici (Binde et al., 2021) su ispitali karakteristike i posledice kriminogenog kockanja iz presuda koje su doneli švedski sudovi u periodu između 2014. i 2018. godine. Od 1234 izdvojenih presuda u konačnu analizu ušle su 282 presude koje su sadržale informacije o sudskim predmetima (broj presudi i naziv suda koji je doneo presudu), izvršiocima (pol, godine i krivična istorija), žrtvama, ekonomskoj šteti i drugim relevantnim faktorima. Rezultati su pokazali da su izvršioci u najvećem broju slučajeva bili muškarci 76%, naspram 24% žena, od kojih je 56% ranije nije bilo osuđivano, dok je 18% imalo raniju krivičnu istoriju. I u ovom istraživanju krivično delo prevare je bilo najzastupljenije sa 50%, zatim slede pronevere (17%), krađe različitog stepena težine (15%) i poreske utaje (11%). Istraživanje je identifikovalo i druga krivična dela iz oblasti privrednog kriminala, zatim napade i iznude, preprodaju droge i po jedan slučaj pljačke i ubistva. U najvećem broju slučajeva primarne žrtve kriminogenog kockanja bile su nasumično odabrane osobe (32%), zatim poslodavci i neprofitne organizacije (21%), članovi porodice, bivši i sadašnji partneri (14%), kompanije u kojima izvršilac nije radio (13%), vulnerabilne osobe (osobe pod strateljstvom ili iz stračkog doma) (7%) i kompanije izvršioca (2%). U monetarnom smislu ukupni godišnji prosek finansijske štete iznosio je 40 miliona švedskih kruna. Utvrđeno je da su kompanije pretrpele najveću štetu od 27 miliona švedskih kruna godišnje, a zabeležen je i jedan slučaj bankarske pronevere od 21 milion švedskih kruna.

Na osnovu pregleda literature može se zapaziti da krivična dela protiv imovine i porodice imaju tendenciju da prevladavaju u spektru kriminalnih aktivnosti problematičnih kockara. Međutim, postoje dokazi koji ukazuju da su problematični kockari skloni izvršenju i drugih nezakonitih radnji poput krivičnih dela s elementima nasilja i krivičnih dela u vezi sa nedozvoljenim psihoaktivnim supstancama.

Istraživanje (McCorkle, 2002) sprovedeno u saradnji sa Nacionalnim institutom za pravdu (ADAM), na uzorku od 2307 uhapšenih osoba u Las Vegasu (Nevada) i De Mojnu (Ajova) između ostalog isptivalo je odnos između različitog stepena težine problematičnog kockanja i kriminalnog ponašanja korišćenjem trenutnih optužbi, samoprijavljenih prestupa i krivične istorije (ranije optužbe i zatvorsko iskustvo). Krivična dela su kategorisana kao nasilna, imovinska, preprodaja droge, posedovanje droge i ostala. Rezultati su pokazali da problematični kockari čine značajan udeo u ukupnom spektru izvršenih krivičnih dela. Napad na drugu osobu prijavilo je 44,8% patoloških kockara u odnosu na 30,2% srednjerizičnih i niskorizičnih kockara u proteklih 12 meseci. Prosečno, patološki kockari, su prijavili

oko 7 napada za navedeni period naspram 4,8 i 4,2 napada ostalih problematičnih kockara. Ukupno 27,5% patoloških kockara je prilikom napada koristilo oružje, a žrtve napada su bile uglavnom poznate osobe. Motivi napada u 13% slučajeva bili su povezani sa novčanom dobiti. Jedna trećina (32,1%) patoloških kockara izvršila je pljačku u cilju održavanja kockarskog ponašanja ili otplate kockarskih dugova, dok je u 28,6% slučajeva pljačka bila indirektno povezana sa problemom kockanja. Takođe, više od jedne trećine patoloških kockara je prodavalo drogu, od kojih je 20,7% drogu prodavalo radi daljeg finansiranja kockarskih aktivnosti u odnosu na 2% ostalih problematičnih kockara. Istraživanje je utvrdilo i znatno veće stope ranijih hapšenja i zatvorskog iskustva među patološkim kockarima (87,4% i 66,7%) u odnosu na ostale kategorije problematičnih kockara.

Dansko istraživanje (Laursen et al., 2016), zasnovano na podacima iz nacionalnih istraživanja zdravlja i morbiditeta koji su na individualnom nivou povezani sa podacima iz nacionalnog registra o krivičnim delima, imalo je za cilj da uporedi broj krivičnih prijava među problematičnim i neproblematičnim kockarima i utvrdi vezu između problematičnog kockanja i vrste krivičnih dela. Ukupan uzorak činilo je 18.625 osoba, od kojih su 2,1% (384) identifikovani kao problematični kockari. Rezultati istraživanja su pokazali da je prosečan broj krivičnih prijava protiv problematičnih kockara bio 3,6 naspram 1,4 u upordnoj grupi. Protiv neproblematičnih kockara krivične prijave uglavnom su bile podnete za saobraćajne prekršaje, dok su problematični kockari veći broj prijava imali za privredni kriminal (33% naspram 9%) i prestupe u vezi sa drogom (16% naspram 2%).

Štetne posledice problematičnog kockanja na nivou zajednice/društva

Ekonomski i društveni troškovi

Štetne posledice problematičnog kockanja na nivou zajednice/društva predstavljaju indirektno štete koje se generišu iz identifikovanih šteta na nivou pojedinca i porodice. Ove štete najbolje se uočavaju kroz monetarne troškove (Langham et al., 2016), ali pojedini autori upozoravaju da su društveni troškovi problematičnog kockanja često nevediljivi i zbog toga pogrešno shvaćeni ili zanemareni (Grinols, 2011). Globan i saradnici (Globan et al., 2021) navode da su društveni troškovi *štete* koje nastaju kao rezultat ekonomske ili društvene aktivnosti, a koje snose pojedinci ili grupe pojedinaca koji za njih nisu odgovorni. Uopšteno govoreći svi društveni troškovi problematičnog kockanja mogu se podeliti na materijalne i nematerijalne troškove (Hofmarcher et al., 2020).

U ekonomskom smislu povećanje duga, bankrot, troškovi lečenja, razvoda i sa njima povezana socijalna davanja potencijalno mogu opteretiti zdravstveni sistem, administraciju socijalnih službi i monetarne fondove (Langham et al., 2016). U Americi je procenjeno da ukupni troškovi jednog problematičnog kockara na nivou zajednice iznose 9.393 dolara godišnje (Grinols, 2011). U Švedskoj su ukupni

troškovi problematičnog kockanja za 2018. godinu procenjeni na 1419 miliona evra, od kojih su direktni troškovi iznosili 13%, indirektni 59%, a nematerijalni troškovi 28% (Hofmarcher et al., 2020). U Hrvatskoj ukupni godišnji trošak po problematičnom kockaru iznosi 6 554,64 kune, naspram 11 379,75 kuna po patološkom kockaru, od kojih je najveći udeo vezan za produktivnost i zaposlenost u obe kategorije (Globan et al., 2021).

Štetne posledice na nivou zajednice koje se uže odnose na radne organizacije izražene su kroz troškove vezane za kriminalne aktivnosti zaposlenih problematičnih kockara (pronevere i krađe od poslodavaca), učestalo korišćenje bolovanja samih kockara ili pogođenih drugih, kao i troškove vezane za otpuštanje problematičnih kockara ili zatvaranje radnih organizacija usled bankrota. Podaci ukazuju da procenjeni troškovi poslodavaca zbog odsustvovanja sa rada problematičnih kockara u Americi iznose 45 miliona godišnje, dok su troškovi otpuštanja procenjeni na 520 dolara godišnje (Gorge State University, 2017). Globan i saradnici (2021) su utvrdili da se u Hrvatskoj 78% čine troškovi povezani sa tržištem rada. Ukupni troškovi poslodavaca zbog gubitka posla procenjeni su na 3050,72 kuna, dok su troškovi naknade za nezaposlene iznosili 9615,11 kuna (Globan et al., 2021). Sa druge strane, otpuštanje radnika zbog problematičnog kockanja ili zatvaranje radne organizacije usled bankrota izazvane proneverama utiču na povećanje društvene stope nezaposlenosti.

Kada se govori o nematerijalnom efektu kriminalnih aktivnosti na nivou zajednice, poznato je da kriminal generalno pojačava osećaj straha i nesigurnosti stanovništva. U monetarnom smislu, opšti efekti kriminala na nivou zajednice su poznati i dosledno se odnose i na kriminalne aktivnosti koje su proistekle iz problematičnog kockanja. Monetarni troškovi kriminalnih aktivnosti uključuju troškove krivične istrage, gonjenja i pravosudnog procesuiranja, zatim troškove i opterećene zatvorskog sistema, troškove upravljanja uslovnim otpuštanjem, troškove udaljenja i poveravanja dece, kao i socijalnu i radnu isključenost u slučajevima zatvaranja (Grinols, 2011; Langham et al., 2016). Primera radi, pregled istraživanja autora (Kryszajtyś & Matheson, 2017) otkriva da se troškovi parvaosudnog sistema u Americi procenjuju između 2.200 i 3.000 dolara po pojedincu sa problemom kockanja, a doživotni troškovi hapšenja procenjeni su na više od 10.000 dolara za pojedince sa visokorizičnim kockarskim ponašanjem. U istraživanju društvenih troškova na nivou švedske zajednice ukupni troškovi policije su procenjeni na 8,57 miliona eura, troškovi sudskog sistema 1,06 miliona eura, dok su ukupni troškovi zatvorskog sistema iznosili 2,13 miliona eura za 2018. godinu (Hofmarcher et al., 2020). Ukupni troškovi kriminala u Hrvatskoj procenjeni su na 528,25 kuna, od kojih troškovi hapšenja iznose 255,01 kuna, a troškovi izvršenja zatvorske kazne 273,24 kuna (Globan et al., 2021).

Pojedini nematerijalni troškovi problematičnog kockanja poput socijalne isključenosti pojedinaca i porodica potencijalno mogu imati efekat na društvenu koheziju i privrženost zajednici, dok međugeneracijske štete (rizična ponašanja dece,

prekidi školovanja) mogu imati negativne efekte na pozitivan društveni razvoj (Langham, et al., 2016). Na primer, u istraživanju (Banks et al., 2018), smanjenu povezanost sa zajednicom prijavilo je 23% učesnika, 21% prijavilo je smanjeni radni angažman i druge lične doprinose u radu religijskih i kulturnih zajednica, dok je 22% smatralo da je kockanje člana porodice osramotilo i stigmatizovalo porodicu u okviru zajednice.

Zaključna razmatranja

Međunarodni korpus saznanja o kockanju i problematičnom kockanju temelji se na bogatom teorijsko-empirijskom materijalu. Sa druge strane, na nacionalnom nivou izostaju empirijska iskustva na ovu temu iako smo svedoci da je broj kockarnica u porastu i na ovom prostoru. Pregledana literatura ukazuje da je legalizacija kockanja sa jedne strane pružila određene ekonomske benefite, dok je sa druge stvorila pogodno tlo za nastanak njegove patologije čiji su štetni efekti brojni i rasuti u različitim domenima individualnog i socijalnog funkcionisanja. Tačnije, dostupnost i pristupačnost legalnih mesta za kockanje povezana je sa porastom broja učesnika u kockarskim aktivnostima noseći rizik za razvoj problematičnog kockarskog ponašanja kod određenog dela populacije. Iako negativni uticaji problematičnog kockanja prvenstveno pogađaju pojedinca, empirijski nalazi sugerišu da potencijal štetnih uticaja problematičnog kockanja ostavlja nesagledive posledice po druge i društvo.

Sumiranje empirijskih rezultata o štetnim posledicama problematičnog kockanja navelo nas je na nekoliko ključnih zaključaka u vezi sa problematičnim kockanjem i njegovim štetnim efektima. Kao prvo, efekti problematičnog kockanja koji prvenstveno pogađaju pojedinca i članove porodice u osnovi destabilizuju i nipodaštavaju porodicu kao osnovnu ćeliju društva. Tačnije, problematično kockanje podriva i razara porodične jedinice u ekonomskom, zdravstvenom, socijalnom i funkcionalnom smislu stvarajući sredinu koja ne može da obezbedi optimalne uslove za podsticajan razvoj dece i njihovo vaspitanje što umanjuje šanse za reprodukciju korisnih i produktivnih članova društva. Porodice u kojima je evidentirano problematično kockanje odgajaju decu pod rizikom od razvoja kockarskog ponašanja i/ili drugih poremećaja (npr. rizik od mentalnih poremećaja usled pretrpljenog nasilja, rizik od razvoja drugih oblika zavisničkih ponašanja i sl.). Preciznije, ove porodice nose rizik za generacijsku transmisiju negativnih obrazaca ponašanja čime se ugrožava sveukupni društveni razvoj i slabi društvena kohezija. Drugo, problematično kockanje indirektno podriva privredni rast kroz smanjene radne produktivnosti ili gubitak radne sposobnosti usled bolesti, odsustvovanja sa rada ili prevremenog penzionisanja sa jedne strane, dok sa druge opterećuje zdravstvene i socijalne sisteme. U ekstremnim slučajevima kao što su gubitak posla, zatvaranje radnih organizacija zbog pronevera ili bankrota, problematično kockanje opterećuje osiguravajuće službe i utiče na stopu nezaposlenosti i

samoubistva. Treće, kriminalne aktivnosti (finasijska i druga krivična dela) u vezi sa problematičnim kockanjem čine značajan udeo u ukupnom kriminalu izazivajući materijalne i nematerijalne štete po porodicu, žrtve, zajednicu i društvo, a koje su izražene kroz separaciju, socijalnu i radnu isključenost, emocionalne bolove, psihološke stresove, stigmatu, sramotu, osećaj nesigurnosti, povećanje administracije, ali i monetarne troškove u vezi sa radom državnih organa.

Prethodno rečeno navodi nas na tri ključna pitanja koja su od globalnog značaja: *Da li je politika legalizacije i liberalizacije kockanja državama donela više koristi ili štete?, Da li su ekonomske dobiti od kockanja značajnije od socijalnog kapitala? i Koji su to efikasni globalni i nacionalni mehanizmi za smanjenje šteta povezanih sa problematičnim kockanjem?* Pored toga, pregled iskustva iz sveta akademskoj zajednici na nacionalnom nivou nameće niz otvorenih istraživačkih pitanja na koje bi trebalo dati odgovore u bližoj budućnosti, a koja se odnose na: *raprostranjenost problematičnog kockanja u opštim i posebnim populacionim uzorcima, štetne posledice, ekonomske i društvene troškove i dobiti od legalne politike kockanja u Srbiji.* Bez validnih istraživačkih odgovora na ova pitanja ne može se govoriti o izboru javne politike u Srbiji u vezi sa kockanjem, a naročito se ne može govoriti o potrebi stvaranja nacionalnih mehanizama za predupređenje ili eventualnu minimizaciju njegovih šteta.

Literatura

- Abbott, M., Volberg, R., Bellringer, M., & Reith, G. (2004). *A Review of Reserch on Aspects of Problem Gambling – Summary, conclusions and recommendations.* Gambling Research Centre. https://nipmhr.aut.ac.nz/data/assets/pdf_file/0004/7537/summary_of_aucklandreport.pdf
- Abbott, M., Binde, P., Clark, L., Hodgins, D., Korn, D., Pereira, A., Quilty, L., Thomas, A., Volberg, R., Walker, D., & Williams, R. (2015). *Conceptual Framework of Harmful Gambling: An International Collaboration Revised Edition.* Gambling Research Exchange Ontario (GREO), Guelph, Ontario, Canada. Dostupno na: <https://prism.ucalgary.ca/bitstream/handle/1880/51023/ConceptualFrameworkOct2625.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Abbott, M., Binde, P., Clark, L., Hodgins, D., Johnson, M., Maniwabi, D., Quilty, L., Spångberg, J., Volberg, R., Walker, D., & Williams, R. (2018). *Conceptual Framework of Harmful Gambling: An International Collaboration, Third Edition.* Gambling Research Exchange Ontario (GREO), Guelph, Ontario, Canada. [https://www.greo.ca/Modules/EvidenceCentre/files/Abbott%20et%20al%20\(2018\)%20Conceptual%20framework%20of%20harmful%20gambling%20%20third%20edition.pdf](https://www.greo.ca/Modules/EvidenceCentre/files/Abbott%20et%20al%20(2018)%20Conceptual%20framework%20of%20harmful%20gambling%20%20third%20edition.pdf)
- Adolphe, A., Khatib, L., van Golde, C., Gainsbury, S., & Blaszczynski, A. (2019). Crime and Gambling Disorders: A systematic review. *Journal of Gambling Studies*, 35(2), 395–414. <https://doi.org/10.1007/s10899-018-9794-7>
- Arthur, J., Belanger, Y., & Williams, R. (2014). The Relationship between Legal Gambling and Crime in Alberta. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice* 56(1), 49–83. <https://doi.org/10.3138/cjccj.2012.E51>

- Ashley, L. L., & Boehlke, K. K. (2012). Pathological gambling: A general overview. *Journal of psychoactive drugs*, 44(1), 27–37. <https://doi.org/10.1080/02791072.2012.662078>
- Banks, J., Andersson, C., Best, D. M., & Waters, J. (2018). *Families Living with Problem Gambling: Impacts, Coping Strategies and Help Seeking*. <https://about.gambleaware.org/media/1845/families-living-with-problem-gambling.pdf>
- Banks, J., Waters, J., Andersson, C., & Olive, V. (2020). Prevalence of Gambling Disorder Among Prisoners: A Systematic Review. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 64(12), 1199–1216. <https://doi.org/10.1177/0306624X19862430>
- Binde, P., Cisneros Örnberg, J., & Forsström, D. (2021). Criminogenic problem gambling: a study of verdicts by Swedish courts. *International Gambling Studies*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/14459795.2021.2002383>
- Bhatia, U., Bhat, B., George, S., & Nadkarni, A. (2019). The prevalence, patterns, and correlates of gambling behaviours in men: An exploratory study from Goa, India. *Asian Journal of Psychiatry*, 43, 143–149. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2019.03.021>
- Black, W. D., C. Shaw, C. M., Brett, A., McCormick, M. A., & Allen, J. (2012). Marital Status, Childhood Maltreatment, and Family Dysfunction: A Controlled Study of Pathological Gambling. *Journal of Clinical Psychiatry*, 73(10) 1293–1297. <https://doi.org/10.4088/JCP.12m07800>
- Calado, F., & Griffiths, M. D. (2016). Problem gambling worldwide: An update and systematic review of empirical research (2000–2015). *Journal of Behavioral Addictions*, 5(4), 592–613. <https://doi.org/10.1556/2006.5.2016.073>
- Chan, M. L. E., Dowling, A. N., Jackson, C. A., & Shek Tan-lei, D. (2016). Gambling related family coping and the impact of problem gambling on families in Hong Kong. *Asian Journal of Gambling Issues Public Health*, 6(1), 1–16. <https://doi.org/10.1186/s40405-016-0009-9>
- Ciarrocchi, W. J., & F. Reinert, F. D. (1993). Family environment and length of recovery for married male members of Gamblers Anonymous and female members of GamAnon. *Journal of Gambling Studies*, 9, 341–352. <https://doi.org/10.1007/BF01014626>
- Crawford, M., (2020). Ecological Systems Theory: Exploring the Development of the Theoretical Framework as Conceived by Bronfenbrenner. *Journal of Public Health Issues and Practices* 4(2), 170. <https://doi.org/10.33790/jphip1100170>
- Crofts, P. (2002). *Gambling and Criminal Behavior: An Analysis of Local and District Court Files*. A Research Project Funded by the Casino Community Benefit Fund, Sydney. <https://www.responsiblegambling.nsw.gov.au/data/assets/pdf/0006/880341/Gambling-and-Criminal-Behaviour-An-Analysis-of-Local-and-District-Court-Files.pdf>
- Emshoff, J., Zorland, J., Mooss, A. & Perkins, A. (2008). *Gambling and offending: An examination of the literature*. Georgia State University. <https://kipdf.com/gambling-and-offending-an-examination-of-theliterature5ab5e0aa1723dd349c81a37f.html>
- Folino, J. O., & Abait, P. E. (2009). Pathological gambling and criminality. *Current Opinion in Psychiatry*, 22(5), 477–481. <https://doi.org/10.1097/YCO.0b013e32832ed7ed>
- Dodig, D. (2013). Izazovi procjene i odrednice izraženosti psihosocijalnih posljedica kockanja adolescenata. *Kriminologija i socijalna integracija* 21(2), 1–14. <https://hrcak.srce.hr/114585>
- Dowling, N. (2014). *The impact of gambling problems on families*. Australian Gambling Research Centre. <https://core.ac.uk/download/pdf/30673225.pdf>
- Dowling, N. A., Suomi, A., Jackson, A., Lavis, T., Patford, J., Cockman, S., Thomas, Sh., Bellringer, M., Koziol-Mclain, J., Battersby, M., Harvey, P., & Abbot, M. (2014).

- Problem Gambling and Intimate Partner Violence: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Trauma, Violence & Abuse* 17(1), 43–61. <https://doi.org/10.1177/1524838014561269>
- Dowling, N. A., Youssef, G. J., Jackson, A. C., Pennay, D. W., Francis, K. L., & Pennay, A. (2016a). National estimates of Australian gambling prevalence: Findings from a dual-frame omnibus survey. *Addiction*, 111(3), 420–435. <https://doi.org/10.1111/add.13176>
- Dowling, N. A.; Suomi, A., Jackson, A.C., & Lavis, T (2016b). Problem Gambling Family Impacts: Development of the Problem Gambling Family Impact Scale. *Journal of Gambling Studies*, 32(3), 935–955. <https://doi.org/10.1007/s10899-015-9582-6>
- Đukanović, B., & Knežević-Tasić, J. (2015). *Bihevioralne zavisnosti u Srbiji*. Izdavačka knjižarica Zoran Stojanović-Sremski Karlovci.
- Gainsbury, S., & Blaszczynski, A. (2012). Harm minimisation in gambling. In R. Pates & D. Riley (Eds). *Harm reduction in substance use and high-risk behaviour: International Policy and Practice* (pp. 263–278). Oxford: Wiley-Blackwell. https://www.researchgate.net/publication/312167670_Harm_minimisation_in_gambling
- Glavak Tkalić, R., Miletić, G. M., & Sučić, I. (2017). *Igranje igara na sreću u hrvatskom društvu*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Ured za suzbijanje zloporabe droga Vlade Republike Hrvatske. https://www.researchgate.net/publication/312167670_Harm_minimisation_in_gambling
- Globan, T., Rogić Dumančić, L., Ricijaš, N., & Omazić, M. A. (2021). Ekonomski i društveni troškovi ovisnosti o kockanju u Hrvatskoj – druga strana medalje. *Ljetopis socijalnog rada* 28(1), 37–70. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v28i1.413>
- Goodwin, C. B., Browne, M, Rockloff, M., & Rose, J. (2017). A typical problem gambler affects six others. *International Gambling Studies*, 17(2), 276–289. <https://doi.org/10.1080/14459795.2017.1331252>
- Georgia State University (2017). *Social Costs of Problem Gambling*. <https://www.stoppredatorygambling.org/sitesdevelopment2017/wpcontent/uploads/2017/08/Georgia-State-problem-gambler-costs.pdf>
- Grant, E. J., Schreiber, L., Odlaug, L. B., & Won Kim, S. (2010). Pathological Gambling and Bankruptcy. *Comprehensive Psychiatry*, 51(2), 115–120. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2009.04.002>
- Grinols, B. (2011). The Hidden Social Costs of Gambling. Center for Christian Ethics at Baylor University. <https://www.baylor.edu/content/services/document.php/144584.pdf>
- Hing, N., O’Mullan, C., Nuske, E., Breen, H., Mainey, L., Taylor, A., Frost, A; Greer, N., Jenkinson, R., Jatkar, U., Deblaquiere, J., Rintoul, A., Thomas, A., Langham, E., Jackson, A., Lee, J., & Rawat, V. (2020). *The relationship between gambling and intimate partner violence against women*. Australia’s National Research Organisation for Women’s Safety (ANROWS).
- Hing, N., Russell M. T. A., Browne, M., Rockloff, M., Tulloch, C., Rawat, V., Greer, N., Dowling, A. N., Merkouris, S. S., King, L. D., Stevens, M., Salonen, H. A., Breen, H., & Woo, L. (2022). Gambling-related harms to concerned significant others: A national Australian prevalence study. *Journal of Behavioral Addiction*, 11(1), 361–372. <https://doi.org/10.1556/2006.2022.00045>
- Hodgins, D. C., & Petry, N. M. (2016). The world of gambling: The national gambling experiences series. *Addiction*, 111(9), 1516–1518. <https://doi.org/10.1111/add.13445>
- Hofmarcher, T., Romild, J., Spångberg, J., Persson, U., & Håkansson, A. (2020). The societal costs of problem gambling in Sweden. *BMC Public Health*, 20(1921). <https://doi.org/10.1186/s12889-020-10008-9>

- Howe, P. D. L., Vargas-Saenz, A., Hulbert, C.A., & Boldero J. M. (2019). Predictors of gambling and problem gambling in Victoria, Australia. *PLoS ONE*, *14*(1): e0209277. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0209277>
- Järvinen-Tassopoulos, J. (2020). The impact of problem gambling: Are there enough services available for families with children? *Public Health*, *182*, 28–32. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2020.03.020>
- Jugović, A. (2004). Rizična ponašanja omladine u Srbiji. U Nikolić, M., Mihailović, S., Tomanović, S., Ignjatović, S., Šram, Z., Popadić, D., Marković, J., Kijevčanin, J., Gredelj, S., Mrđa, S., Jugović, A. i Mojić, D. *Mladi zagubljeni u tranziciji* (str. 177–205). Beograd – Centar za proučavanje alternativa. <https://www.mingl.rs/rubrike/uploaded/mladizagubljeniutranziciji-with-cover-page-v2.pdf>
- Kairouz, S., Nadeau, L., & Robillard, C. (2014). *Portrait du jeu au Québec: Prevalence, incidence et trajectoires sur quatre ans. Montreal, QC*. https://www.concordia.ca/content/dam/artsci/research/lifestyleaddiction/docs/projects/enhjeu-q/ENHJEU-QC-2012_rapport-final-FRQ-SC.pdf
- Kalischuk, R. G., Nowatzki, N., Cardwell, K., Klein, K., & Solowoniuk, J. (2006). Problem gambling and its impact on families: A literature review. *International Gambling Studies*, *6*(1), 31–60. <https://doi.org/10.1080/14459790600644176>
- Karikari, O. (2013). *Rethinking Problem Gambling in the South Australian Criminal Justice System - A critical review of the literature on problem gambling and therapeutic justice*. Office for Problem Gambling Research. <https://www.problemgambling.sa.gov.au/about/research>
- Kron, D. A. (2000). Expansion of gambling in Canada: implications for health and social policy. *Canadian Medical Association Journal*, *163*(1), 61–64.
- Kryszajts, D. T., & Matheson, F. I. (2017). *Problem gambling and Crime and its Costs. Gambling Research Exchange Ontario*. [https://www.greo.ca/Modules/EvidenceCentre/files/Kryszajts%20and%20Matheson%20\(2017\)%20Problem%20gambling%20and%200crime%20and%20its%20costs.pdf](https://www.greo.ca/Modules/EvidenceCentre/files/Kryszajts%20and%20Matheson%20(2017)%20Problem%20gambling%20and%200crime%20and%20its%20costs.pdf)
- Kuoppämäki, S.-M., Kääriäinen, J., & Lind, K. (2014). Examining Gambling-Related Crime Reports in the National Finnish Police Register. *Journal of Gambling Studies*, *30*(4), 967–983. <https://doi.org/10.1007/s10899-013-9393-6>
- Lane, W., Sacco, P., Downton, K., Ludeman, E., Levy, L., & Tracy, K. (2016). Child maltreatment and problem gambling: A systematic review. *Child Abuse & Neglect* *58*, 24–38. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.06.003>
- Langham, E., Thorne, H., Browne, M., Donaldson, Ph., Rose, J., & Rockloff, M. (2015). Understanding gambling related harm: a proposed definition, conceptual framework, and taxonomy of harms. *BMC Public Health*, *16*(80), 1–23. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-2747-0>
- Latvala, T., Lintonen, T., & Konu, A. (2019). Public health effects of gambling – debate on a conceptual model. *BMC Public Health*, *19*(1077). <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7391-z>
- Laursen, B., Plauborg, R., Ekholm, O., Viskum Lytken Larsen, C., & Juel, K. (2016). Problem Gambling Associated with Violent and Criminal Behaviour: A Danish Population-Based Survey and Register Study. *Journal of Gambling Studies*, *32*(1), 25–34. <https://doi.org/10.1007/s10899-015-9536-z>
- Lee, B. (2002). *Well-being by choice not by chance: An integrative, system-based- based Couple Treatment Model for Problem Gambling – Final Report on a Qualitative and Quantitative Study*. Ontario Problem Gambling Research Centre.

- Lesieur, H. R., & Custer, R. L. (1984). Pathological gambling: Roots, phases, and treatment. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 474(1), 146–56. <https://doi.org/10.1177/000271628447400113>
- Li, E., Browne, M., Rawat, V., Langham, E., & Rockloff, M. (2017). Breaking Bad: Comparing Gambling Harms Among Gamblers and Affected Others. *Journal of Gambling Studies*, 33(1), 223–248. <https://doi.org/10.1007/s10899-016-9632-8>
- National Gambling Impact Study Commission - NORC (1999). *Gambling Impact and Behavior Study*. National Opinion Research Center at the University of Chicago. <https://www.norc.org/PDFs/publications/GIBSFinalReportApril1999.pdf>
- National Research Council (US) Committee on the Social and Economic Impact of Pathological Gambling (1999). *Pathological Gambling: A Critical Review*. Washington DC: National Academy Press. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK230627/>
- Mathews, M., & Volberg, R. (2013). Impact of problem gambling on financial, emotional and social well-being of Singaporean families. *International Gambling Studies*, 13(1), 127–140. <https://doi.org/10.1080/14459795.2012.731422>
- McCorkle, R. (2002). *Pathological Gambling in Arrestee Populations*. National Institute of Justice U.S. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/196677.pdf>
- Meyer, G., & Stadler, M. A. (1999). Criminal behavior associated with pathological gambling. *Journal of Gambling Studies*, 15(1), 29–43. <https://doi.org/10.1023/a:1023015028901>
- Milošević, S. (2020). Socio-kulturni aspekti kockanja kroz istoriju. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 39(1), 107–122.
- Phillips, J. G., Ogeil, R. P., Chow, Y-W., & Blaszczyński, A. (2013). Gambling involvement and increased risk of gambling problems. *Journal of Gambling Studies*, 29(4), 601–611. <https://doi.org/10.1007/s10899-012-9325-x>
- Rash, C. J. & Petry, N. M. (2014). Psychological treatments for gambling disorder. *Psychology Research and Behavior Management*, 7, 285–295. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S40883>
- Reilly, C. & Smith, N. (2013). *The Evolving Definition of Pathological Gambling in the DSM-5*. National Centre for Responsible Gaming.
- Report Linker (2022, June 9). *Global Gambling Market to Reach \$876 Billion by 2026*. <https://www.globenewswire.com/news-release/2022/06/09/2459937/0/en/Global-Gambling-Market-to-Reach-876-Billion-by-2026.html>
- Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., & Kranželić, V. (2015). Sportsko kladenje i druga rizična ponašanja hrvatskih srednjoškolaca. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 51(2), 41–56. <https://hrcak.srce.hr/150117>
- Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Huić, A., & Kranželić, V. (2016). Kockanje mladih u Hrvatskoj – učestalost igranja i zastupljenost problematičnog kockanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24(2), 24–47. <https://hrcak.srce.hr/file/252691>
- Skoko, I., Topić Stipičić, D., & Primorac, M. (2015). Problemi ovisnosti o kladenju - sportske kladionice u Mostaru. *Obnovljeni život*, 70(4), 499–518. <https://hrcak.srce.hr/156791>
- Suomi, A., Jackson, C. A., Dowling, A. N., Lavis, T., Patford, J., Thomas, A. S., Harvey, P., Abbot, M., Bellringer, M., Koziol-McLain, J., & Cokmcan, S. (2013). Problem gambling and family violence: family member reports of prevalence, family impacts and family coping. *Asian Journal of Gambling Issues and Public Health*, 3(1), 1–15. <https://doi.org/10.1186/2195-3007-3-13>
- Terzić-Šupić, Z., Jelić, M., Šantrić-Miličević, M., Kilibarda, B., Mirković, M., Banković, Lazarević, D., & Todorović, J. (2019). National survey on lifestyles and gambling in Serbia: gambling participation and problem gambling in adult

- population. *International Gambling Studies*, 19(2), 265–281. <https://doi.org/10.1080/14459795.2018.1552713>
- The Ministerial Council on Gambling (2005). *Problem Gambling and Harm: Towards a National Definition*. Office of Gaming and Racing Victorian Government Department of Justice Melbourne, Victoria, Australia. <https://www.gamblingresearch.org.au/sites/default/files/201910/Problem%20Gambling%20and%20Harm%20%20Toward%20a%20National%20Definition%202005.pdf>
- Volberg, A. R., Gupta, R., Griffiths, D. M., Olason, T. D., & Delfabbro, P. (2010). An international perspective on youth gambling prevalence studies. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 22(1), 3–38. <https://doi.org/10.1515/9783110255690.21>
- Wardle, H., Moody, A., Spence, S., Orford, J., Volberg, R., Jotangia, D., Griffiths, M., Hussey D., & Dobbie, F. (2011). *British Gambling Prevalence Survey 2010*. National Centre for Social Research. <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachmetdata/file/243515/9780108509636.pdf>
- Welte, W. J., Barnes, M. G., Tidwell, O. M-C., Hoffman, H. J., & Wieczorek, F. W. (2015). Gambling and Problem Gambling in the United States: Changes Between 1999 and 2013. *Journal of Gambling Studies*, 31(3), 695–715. <https://doi.org/10.1007/s10899-014-9471-4>
- Williams, R. J., Volberg, R. A., & Stevens, R. M. G. (2012). *The population prevalence of problem gambling: Methodological influences, standardized rates, jurisdictional differences, and worldwide trends*. Report prepared for the Ontario Problem Gambling Research Centre and the Ontario Ministry of Health and Long Term Care. [https://opus.uleth.ca/bitstream/handle/10133/3068/2012-PREVALENCEOPGRC%20\(2\).pdf](https://opus.uleth.ca/bitstream/handle/10133/3068/2012-PREVALENCEOPGRC%20(2).pdf)
- Williams, R. J. & Volberg, R. A. (2013). *Gambling and problem gambling in Ontario. Report prepared for the Ontario Problem Gambling*. Research Centre and the Ontario Ministry of Health and Long Term Care. https://www.researchgate.net/publication/328107604_Gambling_and_problem_gambling_in_Ontario
- Zhao, Y., Marchica, L., Derevensky, J. L., & Ivoska, W. (2018). Mobile gambling among youth: A warning sign for program gambling? *Journal of Gambling Issues*, 38, 268–282. <http://dx.doi.org/10.4309/jgi.2018.38.14>

Harmful Consequences of Problem Gambling*

Maja Denčić

Ministry of Justice, Administration for the Enforcement of Penal Sanctions- District Penitentiary, Leskovac, Serbia

In the modern world, gambling is a highly profitable entertainment industry in which a growing number of people participate. Although most people practice gambling as a form of entertainment or recreation in their free time, for a certain part of the population, gambling goes beyond entertainment and turns into a problem gambling behavior with many harmful consequences. In the last four decades, at the international level, significant theoretical and empirical material has been accumulated on problematic gambling and its harmful effects and consequences. On the other side, empirical experiences on this topic are almost absent in Serbia, although we are witnessing the number of available gambling venues growing rapidly nationally. The goal of this paper is to, based on scientific knowledge from around the world, draw the attention of the public in Serbia to the importance and need for more extensive scientific research on problematic gambling and its harmful consequences in this space. The paper analyzes available empirical material published in the period between 1984 and 2022 in Australia, North America, Asia, and Europe.

KEYWORDS: gambling / problem gambling / harmful consequences / harm

RECEIVED: October 24, 2022

REVISION RECEIVED: February 26, 2023

ACCEPTED: March 15, 2023

---

* Predloženo citiranje: Denčić, M. (2023). Štetne posledice problematičnog kockanja. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 42(1), 41–62. <https://doi.org/10.47152/ziksi2023013>

©2023 by author(s)

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).